

UOT 330.47:330:004 (479.24)

Hacızadə M.E.

Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyinin İqtisadi İslahatlar Elmi-Tədqiqat İnstitutu, Bakı, Azərbaycan
mahmud@hajizada.com

İNFORMASIYA CƏMIYYƏTİNİN FORMALAŞMASI AMİLLƏRİ VƏ ONUN AZƏRBAYCANDA İNKİŞAF MEYLLƏRİ

Məqalədə *informasiya cəmiyyətinin yaranış mərhələləri, konsepsiyaları, formalaşması amilləri və onun Azərbaycanda inkişaf meyilləri geniş təhlil olunur. Əsaslandırılır ki, təşəkkülü informasiya inqilabından qaynaqlanan informasiya cəmiyyəti yeni iqtisadi münasibətlər zəminində inkişaf edir. Bu inkişafın amilləri olaraq informasiya mədəniyyəti və infrastrukturunu, işgüzar və iqtisadi mühit, dövlət, biznes strukturları, vətəndaş cəmiyyəti, elm və təhsili birliyində ehtiva olunan elektron liderlər çıxış edirlər. İnformasiya cəmiyyəti ilə bağlı təhlil və qiymətləndirmələr əsasında müvafiq ümumiləşdirmələr aparılaraq göstərilir ki, müvafiq cəmiyyət quruculuğuna Azərbaycanda da xüsusi diqqət yetirilir və onun inkişafı dövlətin prioritet istiqaməti olaraq müəyyən edilir. Bu işi davamlı etmək üçün ölkədə müvafiq strategiyalar və dövlət proqramları həyata keçirilir, institusional islahatlar aparılır, onun istehsal infrastrukturunu və normativ bazasını təkmilləşdirilir və genişləndirilir. Bu sırada qeyri-neft sektorunun inkişafı ilə bağlı reallaşdırılan “Azərbaycan 2020: Gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasının əhəmiyyəti qiymətləndirilir.*

Açar sözlər: informasiya cəmiyyəti, informasiya-kommunikasiya texnologiyaları, elektron hökumət, Azərbaycan iqtisadiyyatı.

Giriş

Tarixdə informasiya və onun emalı ilə bağlı bir neçə inqilab yaşanmışdır. Bu zəncirdə ilk inqilab yazı mədəniyyətinin yaranması və onun nəsildən-nəslə ötürülməsi imkanlarının genişlənməsi ilə bağlı olmuşdur. XV əsrdə kitab çapının mənimsənilməsi ilə bağlı sosial sıçrayışlar belə inqilabların ikincisi hesab edilir. Elektrikin kəşfi ilə teleqraf, telefon, radio və s. ixtiralar isə informasiyanın istənilən həcmdə yığılmasını və operativ ötürülməsini təmin edən növbəti inqilabi hadisə olmuşdur. XX əsrin 70-ci illərində mikroproseslərin ixtirası və fərdi kompüterlərin yaranışı isə informasiya texnologiyalarının hakim kəsildiyi inqilaba səbəb olmuşdur. Bu inqilabi proses bir çox texniki və texnoloji yüksəliş mərhələsini keçərək müasir zamanda çoxluğun informasiyanın istehsalı, saxlanması, emalı və reallaşdırılması, xüsusən də, onun yüksək forması olan biliklə bağlı məşğul olduğu bir cəmiyyətin inkişafına və müvafiq nəzəriyyənin yaranışına təkan vermişdir.

İndi informasiya texnologiyalarının geniş tətbiqi ilə müşayiət olunan informasiya cəmiyyətinə əsaslı keçidin hər yerdə vüsət aldığı aydın görünür. Məhz kommunikasiyalar informasiya cəmiyyətinin əsas elementi və təkanverici amili olaraq çıxış edir. Həm də burada bir reallıq da ondan ibarətdir ki, informasiya cəmiyyətinə keçid ayrı-ayrı ölkələrdə onun inkişaf səviyyəsindən irəli gələrək müxtəlif formada təzahür olunur.

Bu baxımdan, Azərbaycanda da informasiya cəmiyyətinin formalaşması və inkişaf meyilləri özünəməxsus amil və xüsusiyyətləri ehtiva edir. O da vurğulanmalıdır ki, bu formalaşma və inkişaf heç də müvafiq istiqamətdə ayrı-ayrı ölkələrdə qazanılmış nailiyyətlərin və qloballaşma meyllərinin təsirindən kənarında olmamışdır. Bununla yanaşı, müvafiq istiqamətdə də özünün intellektual və texnoloji bazasını möhkəmləndirən ölkədə informasiya cəmiyyətinin formalaşması sahəsində bir sıra fərqləndirici xüsusiyyətlər və inkişaf meyilləri də təzahür etmişdir. Belə vəziyyət isə bu sferada lokal olan yeni müvafiq formalaşma amillərini dövriyyəyə gətirir. İnformasiya cəmiyyətinin bu və ya digər yaranış amillərini və inkişaf xüsusiyyətlərini əks etdirən bir sıra konsepsiyalar artıq işlənmiş və mütəmadi təkmilləşməkdədir. Bu baxımdan,

Azərbaycanda da informasiya cəmiyyətinin təşəkkülü və inkişaf xüsusiyyətlərinin qlobal meyllər və müvafiq konsepsiyalar kontekstində təhlil edilməsi aktual əhəmiyyət daşıyır. Bütün bunlardan irəli gələrək, məqalədə informasiya cəmiyyətinin formalaşma mərhələləri, konsepsiyaları, resurs potensialı, informasiya-kommunikasiya texnologiyaları, xidmətlərin elektronlaşması, elektron hökumət fenomeni və geniş olaraq, Azərbaycanda informasiya cəmiyyətinin inkişaf meylləri ilə bağlı təhlil və qiymətləndirmələr əsasında müvafiq ümumiləşdirmələrin aparılması məqsəd olaraq qarşıya qoyulur.

İnformasiya cəmiyyətinin yaranış mərhələləri, konsepsiyaları və resurs potensialı

İnformasiyanın artan həcmi xüsusən XX əsrin ortalarında daha aydınlığı ilə görünməyə başlamışdı. Bu zamanlardan başlanğıc alan informasiyanın sel kimi coşqulanan axını insanları onu tam həcmdə qavramasına məhdudiyətlər gətirdi. Hər gün artan və yeniləşən bu axına nüfuz etmək daha da çətinləşdi. Qaçılmaz və zəruri olan proses böhranlı vəziyyətlər yaradaraq, öz növbəsində, yeni intellektual məhsulların yaranışına təkan verdi. Elektron-Hesablayıcı Maşınların tətbiqi “informasiyalaşdırma” adlanan bu yeni təkamül prosesinin əsasına çevrildi. Ümumilikdə isə, cəmiyyətin bütövlüklə informasiyalaşması sosial-iqtisadi tələblərin ödənilməsi və bu zəmində formalaşan elmi-texniki tərəqqinin inkişafı ilə üzvi surətdə bağlı olmuşdur [1, 2].

İnformasiya cəmiyyətinin yaranışı məxsusi nəzəriyyə və konsepsiyaların da formalaşmasına gətirib çıxarmışdır. Amerika iqtisadçısı Fris Maxlup (1902-1983) və yapon sosioloqu Umesao Tadao (1920-2010) müvafiq sahədə nəzəri başlanğıcların ön sırasında dayanırlar. Belə ki, “informasiya cəmiyyəti” anlayışı ilk dəfə olaraq eyni vaxtda ABŞ və Yaponiyada məhz onlar tərəfindən elmə gətirilmişdir. Sonradan informasiya cəmiyyəti konsepsiyası yapon sosioloqu və futuroloqu Yonedzi Masuda (1905-1995), Amerika iqtisadçısı Mark Porat (1932), ingilis alimi Tom Stounyer (1929) və başqaları tərəfindən inkişaf etdirilmişdir. İqtisadi sistemlərin bölgüsünü texnika və texnologiyaların inkişaf səviyyəsindən asılı olaraq Amerika iqtisadçıları Con Qelbreyt (1908-2006), Saymon Kuznets (1901-1985), fransız iqtisadçısı və sosioloqları Raymon Aron (1905-1983) və Alen Turen (1925), həmçinin digər tanınmış iqtisadçılar da həyata keçirmişlər. ABŞ sosioloqları Daniel Bell (1919-2011), Uolt Rostou (1916-2003) və Elvin Toffler (1928) iqtisadi sistemlərin təsnifatına xüsusi nəzəri dəyərlər gətirərək, onları sənayeyəqədər, sənaye və postsənaye cəmiyyətləri kimi ayırmışlar [3-6].

“Sənayeyəqədərki cəmiyyət” mərhələsini, “ənənəvi” və ya “aqrar” olaraq da adlandırırlar. Bu ondan irəli gəlir ki, həmin sistemdə təsərrüfat fəaliyyətinin hasilat növləri - faydalı qazıntıların çıxarılması, əkinçilik və balıqçılıq üstünlük təşkil edir. Bu cəmiyyət sferasında əsas istehsalçı olaraq insan deyil, təbiətin özü götürülür. O da qeyd edilməlidir ki, sənayeyəqədərki cəmiyyət minlərlə yaşa malik olmaqla iqtisadi sistemlərin ən davamlısıdır. O, həm də hazırda Afrika, Latın Amerikasına və Cənub-Şərqi Asiya ölkələrinin əksəriyyətində müəyyən qədər qalmaqdadır.

İqtisadi sistemlərin növbəti mərhələsini təşkil edən sənaye cəmiyyətində isə zəruri malları istehsal etmək üçün bütün qüvvələr sənaye istehsalına yönəldilmişdir. Bu cəmiyyətin formalaşması iri maşın istehsalı, urbanizasiya prosesləri, bazar iqtisadiyyatının bərqərar olması, sahibkarların və muzzdlu işçilərin sosial qruplarının meydana gəlməsi ilə sıx əlaqədardır. Qeyd olunmalıdır ki, “sənaye cəmiyyəti” termini ilk dəfə fransız filosofu Sen-Simonun (1760-1815) əsərlərində öz əksini tapmışdır [17].

Yaşadığımız mərhələdə iqtisadi sistemlərin yeni forması olan postsənaye cəmiyyətində sənaye məşğulluq göstəricilərinə və milli məhsulda payına görə xidmət sferasından geridə qalır. Xidmət sferasında isə informasiya emalı üstünlük təşkil edir. Postsənaye cəmiyyətinin dəyərli keyfiyyətləri işçinin təhsilinin səviyyəsi, peşəkarlığı, tədrisi mənimsəməsi qabiliyyəti və kreativliyi ilə ölçülür. “Postsənaye cəmiyyəti” konsepsiyasının banisi D.Bell hesab edilir. Onun 1973-cü ildə nəşr edilmiş “Gələcək postsənaye cəmiyyəti” kitabında postsənaye cəmiyyəti konsepsiyasının geniş şərhini verilmiş, ictimai istehsalın sektorları arasında münasibətlərin dəyişməsində əsas meylləri, xidmət iqtisadiyyatının yaranması, məhsuldar qüvvələrin sərbəst elementi kimi elmi biliyin formalaşması ətraflı təhlil olunmuşdur. “Postsənaye cəmiyyəti” anlayışı özü iyirminci yüzilliyin ortalarında

Amerika kapitalizminin 1929-1933-cü illərdə baş vermiş müdhiş iqtisadi böhran - "Böyük depressiya"ya qədər mövcud olmuş sənaye kapitalizmindən çox fərqləndiyi aydınlaşdıqda meydana gəlmişdir [6, 7].

Müasirəmiz olan ABŞ futuroloqu, iqtisadçı və sosioloqu E.Toffler XX əsrin 80-ci illərində nəşr etdirdiyi "Üçüncü dalğa" kitabında insan cəmiyyətinin inkişaf tarixini üç dalğanın ardıcıl meydana gəlməsi və qarşılıqlı əlaqəsi kontekstində nəzərdən keçirir. O, ilk iki - kənd təsərrüfatı və sənaye sivilizasiyası dalğalarından sonra yeni - üçüncü dalğanın yaranmasını iqtisadiyyatın informasiya sektorunun təşəkkülü kimi dəyərləndirir [5].

E.Tofflerdən fərqli olaraq, Y.Masuda informasiya cəmiyyəti ilə bağlı konsepsiyasında onun fərqli əlamətləri kimi kompüter texnologiyalarını, koqnitiv informasiyanın, texnologiyaların və biliklərin kütləvi istehsalı, iqtisadiyyatın qabaqcıl sahəsi - intellektual istehsal və yeni cəmiyyətin başlıca məqsədi vaxtın dəyərliliyinin realizasiyasını önə çıxarır. Bu baxımdan, fransız filosofu və sosioloqu A.Turenin konsepsiyası da fərqli xüsusiyyətlərə malikdir. Belə ki, o insan fəaliyyətinin bir cəmiyyət tipindən digərinə keçidini "sosial tip" kateqoriyası ilə bağlayır və burada dəyişkənliklər motivasiyası ticarətdən - istehsala, istehsaldan - kommunikasiyalara, bir mədəniyyət tipindən digərinə və s. sosioloji transformasiyalar çevrəsində izlənilir. Tanınmış ABŞ sosioloqu, siyasətçisi və görkəmli dövlət xadimi Zbiqnev Bzejinski (1928) özünün texnotron nəzəriyyəsində bəşəriyyətin sosial inqilablarla deyil, elmi-texniki tərəqqi ilə yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoyduğunu əsaslandırır. O, göstərir ki, bu keyfiyyət çıxışı təkamüllə alt hədd - aqardan sənaye vasitəsi ilə "texnotron era"ya daxil olur. Həllədiçi rol burada avtomatlara, kompüter və kibernetik sistemlərə verilir. Başlıca funksiyanı isə elm ifa edir. Buradan da belə bir nəticə hasil olunur ki, E.Tofflerin, Y.Masudanın, A.Turenin və həm də Z.Bzejnskinin cəmiyyət konsepsiyalarında əsas hərəkətverici qüvvə olaraq informasiya texnologiyaları irəli çəkilir [3, 5, 8, 9].

Müasir informasiya cəmiyyətini müvafiq resurs potensialı olmadan təsəvvür etmək çətindir. Bu potensialı isə informasiya məhsulları və xidmətləri ehtiva edir.

Qüvvələrin çoxunun maddi istehsala yönəldiyi sənaye cəmiyyətində artıq klassik iqtisadi kateqoriyaya çevrilən bir neçə əsas resurs növləri məlumdur. Bunlar maddi, təbii, əmək, maliyyə və enerji resurslarıdır ki, onların da hər birinin özünəməxsus təyinatı vardır. Belə ki, maddi resurslar ictimai məhsulun istehsalı prosesində istifadə üçün nəzərdə tutulmuş əmək predmetlərinin məcmusu olaraq çıxış edirlər. Təbii resurslar cəmiyyət tərəfindən insanların maddi və mənəvi tələbatlarını ödəmək üçün istifadə olunan obyektlər, proseslər və təbii şəraiti, əmək resursları cəmiyyətdə işləmək üçün ümumtəhsil və peşə biliklərinə malik insanları, maliyyə resursları dövlətin və ya kommertiya strukturunun sərəncamında olan pul vəsaitlərini və nəhayət, enerji resurslarını, enerji daşıyıcılarını əhatə edir.

İnformasiya cəmiyyətində isə əsas diqqət və əhəmiyyət informasiya resurslarına yönəlir. Bu resursların əvvəllər də mövcud olmasına baxmayaraq, onlara nə iqtisadi, nə də digər kateqoriya kimi yanaşılmamış və xüsusi olaraq heç kəs bu barədə danışmamış və həmçinin buna təyinat da verilməmişdir. "İnformasiya resursları" cəmiyyətin informasiyalaşması zamanı meydana çıxan əsas anlayışlardan olmasına baxmayaraq, informasiya cəmiyyətinə keçidə qədər ən çox danışılan və müzakirəsi aparılan mövzulardan birinə çevrilmişdir. Məsələyə dair müxtəlif rəyləri və tərifləri, həmçinin müxtəlif elmi məktəblərin baxışlarını ehtiva edən kifayət qədər əsərlər nəşr olunmuşdur [10, 11].

Bu gün müəyyən olunan təyinatlarına görə, informasiya resursları kitabxanalar, arxivlər, fondlar, məlumat bankları və digər bu kimi informasiya sistemlərinin ayrı-ayrı sənəd və sənəd massivlərini özündə birləşdirən ehtiyatlar məcmusu kimi anlaşılır. Başqa sözlə, informasiya resurslarını insanlar tərəfindən cəmiyyətdə sosial istifadə üçün hazırlanan və material daşıyıcıda qeydə alınmış biliklər kimi də xarakterizə etmək olar. Bu biliklər isə sənəd, məlumat bazası, alqoritm, kompüter proqramları və həmçinin, incəsənət əsərləri, ədəbiyyat, elmlər şəklində materiallaşmışlar [12, 13].

İnformasiya resursları informasiya məhsullarını yaratmaq üçün həm də bir bazadır. Reallıq

belədir ki, istənilən informasiya məhsulu öz istehsalçısının informasiya modelini əks etdirir. Bununla belə, o, yaradıldığı konkret predmet sahəsi haqqında istehsalçının fikrinə əsaslanır. Buradan da aydın bir qənaət əldə edilir ki, informasiya məhsulu insanın intellektual fəaliyyətinin nəticəsi olub, istənilən fiziki xassənin material daşıyıcısında sənəd, məqalə, xülasə, proqram, kitab və s. şəkildə yazılmasıdır [11].

Xidmət müəssisənin və ya şəxsin insan, yaxud təşkilatın müxtəlif məhsullardan istifadədə tələbatlarının ödənilməsinə yönəldilmiş qeyri-istehsal fəaliyyətinin nəticəsidir. O, bilavasitə cəmiyyət üzvlərinin şəxsi tələbatlarını, ev təsərrüfatlarının, müxtəlif növ müəssisələrin, birliklərin və təşkilatların tələbatlarını, həmçinin ictimai tələbatları və ya bütövlükdə cəmiyyətin tələbatlarını ödəyən qeyri-maddi formalı iqtisadi fəaliyyətdir. Xidmətlər nəqliyyat, rabitə, tikinti, maliyyə, bank, sığorta, logistika, royalti və lisenziya ödənişləri, hökumət səfərləri, şəxsi, mədəni, rekreasiya və biznes xidmətləri kimi müxtəlif növlərə təsnifatlandırılır [2,11]. Bu sırada informasiya xidməti müasirliyi, özünəməxsusluğu baxımından da dəyərləndirilməlidir.

İnformasiya xidməti informasiya məhsullarının əldə edilməsi və informasiya məhsulları istifadəçisinin sərəncamına verilməsi ilə səciyyəvidir. Belə ki, informasiya məhsullarının təqdim edilməsi və əldə olunması informasiya xidmətləri vasitəsilə həyata keçirilir [14]. İnformasiya xidməti dar mənada çox vaxt kompüterin köməyi ilə əldə edilən xidmət kimi qəbul olunur. Lakin bu anlayış daha əhatəli və genişdir.

Bütün yuxarıda əks olunanlar - informasiya resursları, məhsulları və xidmətləri ümumilikdə cəmiyyətin informasiya potensialını əks etdirir. Bu potensial isə heç də bütün müstəvilərdə eyni səmərəliliklə reallaşdırılmır.

İnformasiya-kommunikasiya texnologiyaları və xidmətlərin elektronlaşması

İnformasiya cəmiyyəti insanların xammal və materialların emalından daha çox informasiyanın istehsalı, qorunması, emalı və reallaşması ilə məşğul olan bir sistem kimi formalaşaraq, postsənaye cəmiyyətini artan yüksəliş templəri ilə əvəzləməkdədir. Bu proseslər radiotexnikada, mikroprosessorların, hesablama texnikasının inkişafında və bir sıra sosial elm sahələrində informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının (İKT) sürətli artımı ilə baş verən rəqəmsal inqilabdan qaynaqlanmışdır. Nəticədə, texniki vasitə və metodları, yeni biliklərin istehsal texnologiyaları və müvafiq infrastruktur sistemləri ilə bağlı tam bir sənaye şəbəkəsi - informasiya sənayesi formalaşmışdır. Hazırda bu sənaye informasiya cəmiyyəti texnologiyalarının diversifikasiyası fonunda ictimai həyatın bütün təbəqələrinə daha dərinlən sirayət etməkdədir. Buna rəğmən isə bir sıra müvafiq tənzimləyici qurumlar təşkilati islahatlar apararaq uyğun institusional struktur yenidənqurmasını gerçəkləşdirmişlər [15, 16].

İKT - informasiyaların təsbit olunmasını, onun emalını və mübadiləsini təmin edən texnologiyalar məcmusu kimi anlaşılır. İKT olaraq həmçinin mikroprosessorlar və hesablama texnikası bazasında aparat-proqram avadanlıqları, qurğular və elektron informasiyanın yaradılması, yığılması, saxlanması, ötürülməsi sisteminin müasir vasitələri də nəzərdə tutulur. Buraya kompüterlər, proqram təminatları, şəbəkə infrastrukturu, elektron rabitə vasitələri və s. daxildir. Bu baxımdan, İKT həm də iqtisadi və sosial məzmun kəsb edir. Xüsusi olaraq qeyd olunmalıdır ki, 2002-ci ilin 20 dekabr tarixində BMT Baş Assambleyasının 57/295 sayılı “İnkişaf naminə informasiya kommunikasiya texnologiyalarının istifadə olunması” adlı qətnaməsində məhz bu məsələlər önə çəkilərək, İKT-nin sosial-iqtisadi həyatın bütün bölmələrinə təsirindən bəhs edilir [17, 19].

İKT sektoru multiplikativ effektivliyi ilə daha çox fərqlənərək, müasir dövrdə global sosial-iqtisadi inkişafın əsas hərəkətverici qüvvəsi kimi dünya ÜDM-ində mühüm pay əldə edir. Tədqiqatlar göstərir ki, İKT-nin sürətli artımı XX əsrin 60-70-ci illərində bir sıra inkişaf etmiş ölkələrdə dövlət idarəçiliyinin klassik bürokratik sisteminin böhran keçirdiyi zamanlarına düşmüş və bu sahədə kəskinləşən qeyri-effektivlik bir sıra qarşılıyıcı konsepsiyaların formalaşmasına zəmin yaratmışdır. Bunlar arasında yeni dövlət idarəçiliyi (*New Public Management*) və “yaxşı idarəetmə”

(*Good Governance*) konsepsiyaları isə mühümlüyü ilə daha çox fərqlənmiş və onlar bir çox cəhətləri ilə hələ də tətbiq sferasında öz aktuallığını qoruyub saxlamışdır [18].

“Yeni dövlət idarəçiliyi konsepsiyası” dövlət təşkilatlarının məhsuldarlığının artırılması, idarəetmədə bazar alətlərindən geniş istifadə, istehlakçıya yönəlmə - xidmət dövləti, struktur dəyişiklikləri və səlahiyyətlərin yenidən bölgüsü ilə idarəetmənin bir sıra vəzifələrinin mərkəzdən çıxarılması və s. nəticəyə kökləmə kimi atributları özündə ehtiva edir. “Yaxşı idarəetmə konsepsiyası” isə vətəndaşların iştirakı və dövlətlə dialoq, hüququn aliliyi, vətəndaşların tələblərinə dövlət institutlarının həssaslığı, razılaşma təmayülü - maraqlar balansına riayət edilməsi, ədalətlik - vətəndaşların şəxsi rifahının yaxılaşdırılması imkanı, nəticəlilik, hərəkətlik və strateji baxış kimi komponentlərlə əlaqələndirilir [19].

İKT sferasının daha geniş vüsət aldığı XX və XXI əsrlərin qovşağında dövlət və vətəndaşların iqtisadi və hakimiyyət münasibətləri zəminində dövlət idarəetməsinin yeni elektron formatı həyatımıza daxil olmuşdur. Müasir informasiya cəmiyyətinin əsas elementlərindən biri kimi çıxış edən “elektron hökumət” yığcam tərifdə konstitusiyalı dövlətdə “dövlət xidmətlərinin təqdimatının avtomatlaşdırılması prosesi” kimi səciyyələndirilir. Dünya Bankı tərəfindən “elektron hökumət” “İKT-dən istifadə etməklə hökumətin səmərəliliyi, qənaətcilliyi və şəffaflığını artıran və onun üzərində ictimai nəzarət imkanları verən vasitə” kimi anlaşılır. Bununla yanaşı, informasiya texnologiyaları bazarında tədqiqat və konsaltinq şirkəti kimi ixtisaslaşmış *Gartner Group* “elektron hökumət”i “xidmətlərin təqdimatının fasiləsiz optimallaşdırılması, ictimaiyyətin dövlət idarəetməsi və daxili proseslərdə iştirak səviyyəsinin artırılması məqsədi ilə texniki vasitələr, İnternet və müasir kütləvi informasiya vasitələrinin imkanlarından istifadə əsasında dövlət orqanlarının daxili və xarici münasibətlərinin dəyişdirilməsi” kimi müəyyən edir [20, 21].

Dövlət cəmiyyətin informasiya erasına keçidində əsas rol oynayır. Onun bu sahədəki imkanları çox yüksəkdir. Bu gerçəkliyin təmin edilməsində isə ən güclü mexanizm elektron hökumət infrastrukturudur. Elektron hökumət infrastrukturuna tam keçid dövlət orqanlarına rəqabətədavamlılığı artırmağa, islahatları dərinləşdirməyə, iqtisadi irəliləyişləri səmərəli və davamlı etməyə daha geniş imkanlar açır. İKT inkişaf etdikcə “bir pəncərə” prinsipinə əsaslanan elektron hökumətin fəaliyyət funksionallığı bir qədər də artaraq, istifadəçilərin özləri tərəfindən inkişaf etdirilərək, ənənəvi veb-servisləri üstələyən İnternetin yeni *Web 2.0* texnologiyası daha geniş şəkildə yayılmaqdadır. Bu texnoloji nailiyyətlər siyasi kommunikasiyanın imkanlarını da genişləndirərək, hökumət-vətəndaş-biznes triadasında inteqrasiyanın daha mütərəqqi formalarının yaranmasına gətirib çıxarır. Elektron hökumətin tam reallaşdırılması ölkədə hakimiyyət strukturlarının şəffaf fəaliyyət göstərməsində ən mühüm mexanizm olaraq çıxış edir.

Yeni xidmət fenomeni olan elektron hökumətin məqsədini onun bir neçə iqtisadi ehtiva edir. Buraya əhaliyə İnternet şəbəkəsində inteqrativ formada xidmətlərin təqdimatı, informasiya bərabərsizliyinin aradan qaldırılması, insanlara ömürboyu təhsil və öyrənmək imkanlarının açılması, iqtisadiyyatın inkişafına yardımçı olması, zaman maneələrini təcrid edən müqabil idraklı qanunların işlənməsi, daha çox vətəndaşın iştirakına təminat verən idarəetmə formalarının yaradılması və s. daxildir. Vətəndaşlara və biznesə hökumət xidmətlərinin təqdimatının optimallaşdırılması, seçicilərin ölkəyə rəhbərlik və idarəetmə proseslərində iştirak səviyyəsinin yüksəldilməsi, vətəndaşların özünəxidmət imkanlarının dəstəklənməsi və genişləndirilməsi, onların ixtisasının və texnoloji məlumatlandırılmasının artması, coğrafi yerləşmə amilinin mülayimləşdirilməsi kimi mühüm komponentlər də elektron hökumətin məqsədini ehtiva edir.

Elektron hökuməti ənənəvi hökumətin analoqu və ya əlavəsi kimi dəyərləndirmək düzgün deyil. Belə ki, o, İKT-dən fəal istifadə etməklə bu sferada dövlət xidmətlərinin səmərəliliyinin artırılması məqsədi ilə yeni qarşılıqlı münasibətlər sistemini müəyyən edir. Bu inkişaf dövlət və vətəndaşların iqtisadi və hakimiyyət münasibətlərinin təkmilləşməsində əks olunur. İnternet vasitəsi ilə elektron formada sənədlərin dövriyyəsi, vergilərin ödənişi, statistik hesabatların təqdimatı şirkətlərin qanunvericiliyə əməl etməsini asanlaşdırır və fəaliyyət səmərəliliyinin yüksəldilməsində əhəmiyyətini artırır. Bununla belə, dövlət xidmətlərinin səmərəliliyinin artırılması məqsədi ilə yeni

qarşılıqlı münasibətlər sistemini təkmil formaya gətirmək üçün həmin xidmətlərin təqdimat sayı optimal həddə gətirilməli və onların keyfiyyəti artırılmalıdır. Avropa Birliyi üç yüzə yaxın xidmətin elektronlaşması və əhali tərəfindən istifadəsini standart olaraq önə çəkir. Belə optimallıq vətəndaş və biznes fəallığını artıran, iqtisadi və sosial inkişafı davamlı edən şərt kimi irəli sürülür [19, 21].

Müasir dövrdə elektron hökumət informasiya cəmiyyətinin əsas elementlərindən biri olaraq dünya hökumətlərinin fəaliyyətini gücləndirən, onların səmərəliliyini artıran təkmil innovativ mexanizm kimi çıxış etməkdədir. Bu istiqamətdəki meyllər həyatımızın bütün sahələrinə nüfuz edir, elektron hökumət konsepsiyasının İKT-nin inkişafındakı rolu və əhəmiyyəti artır. O, korrupsiya və bürokratiya ilə mübarizədə, rəsmi strukturların fəaliyyət şəffaflığının, ümumiyyətlə, dövlət idarəetməsinin keyfiyyətinin yüksəldilməsində daha təsirli üsullardan birinə çevrilir. Elektron hökumət yeni institusional sistem olaraq “hökumət-vətəndaş”, “hökumət-hökumət”, “hökumət-biznes” əlaqələrinin yaradılmasına təkan verir [21, 23]. Onun sosial effektivliyi, biznes mühitinin inkişafına təsiri və özünün çoxfunksional bir İKT məhsulu olması həm də bu sahədə tədqiqatlara geniş meydan açır.

Təcrübə göstərir ki, İKT-nin yüksək inkişaf templəri onların tətbiqi sferasındakı normayaratma prosesini daim qabaqlayır. Eyni zamanda, büdcə normativləri də elektron hökumət üzrə təşəbbüsləri məhdudlaşdırır. Bundan irəli gələrək, bir sıra iqtisadi inkişaf etmiş ölkələrdə müvafiq fondlar yaradılır.

Beləliklə, elektron hökumət yalnız daha effektiv və daha az məsrəfli inzibatçılığı təmin etmir, o həm də ictimaiyyətlə hökumət arasında münasibətlərin köklü şəkildə dəyişməsini stimullaşdırır. Nəticə etibarilə, bu fenomen ölkədə demokratikləşməni təkmilləşdirir və hakimiyyətin xalq qarşısında məsuliyyətini artırır. Elektron hökumətin ölkədə tətbiqi cəmiyyət və hakimiyyət arasında konstruktiv elektron dialoq vasitəsi ilə münasibətləri harmoniyalaşdıraraq, narazılıqları azaldır və siyasi qarşıdurmanı mülayimləşdirir. Bununla da, İnternet vasitəsi ilə dövlətin cəmiyyətin bütün struktur və institutlarına qarşılıqlı təsirinə əsaslanan yeni idarəetmə paradigması formalaşır.

Elektron hökumətin məqsədlərinin genişliklə reallaşdırılması informasiya cəmiyyətinin inkişafına təkan verəcəkdir. Lakin burada bir sıra problemlərin, xüsusən, vətəndaşların şəxsiyyətinin identifikasiyası, kiberməkanda hüquqi münasibətlər, elektron vergi qoyma və digər problemlərlə qarşılaşma qaçılmazdır. Bunun üçün də hər bir dövlət iqtisadi inkişaf və informasiya konfidensiallığının təminatı arasında zəruri tarazlığı saxlamaqla bütün növ elektron əməliyyatlara etibar edilməsi istiqamətində yeni çevik normativ-hüquqi baza formalaşdırmalıdır.

Azərbaycan Respublikasında informasiya cəmiyyətinin inkişaf meylləri

Hazırda Azərbaycanda sosial-iqtisadi həyatın bütün sferalarında olduğu kimi, informasiya cəmiyyəti quruculuğu sahəsində də sürətli inkişaf müşahidə edilir. Bu inkişaf ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən İKT-dən geniş istifadə əsasında ölkənin demokratik inkişafına təkan vermək və informasiya cəmiyyətinə keçidi təmin etmək məqsədi daşıyaraq, 2003-cü ildə qəbul olunan Azərbaycan Respublikasının inkişafı naminə informasiya və kommunikasiya texnologiyaları üzrə Milli Strategiyadan (2003-2012-ci illər) başlanğıc alır. Prezident İlham Əliyevin İKT-nin inkişafı istiqamətində apardığı məqsədyönlü siyasət nəticəsində isə ölkəmizdə informasiya cəmiyyətinə keçid yeni mərhələyə qədəm qoymuşdur. Azərbaycan Respublikasında rabitə və informasiya texnologiyalarının inkişafı üzrə 2005-2008-ci və 2010-2012-ci illər üçün Dövlət Proqramlarının (Elektron Azərbaycan) həyata keçirilməsi ilə ölkədə İKT sahəsində mühüm və əhəmiyyətli bir infrastruktur formalaşdırılmışdır. Bunun nəticəsidir ki, informasiya cəmiyyətinin bərqərar olması və bunun tərkib hissəsi kimi İKT-nin geniş tətbiq edilməsi istiqamətində aparılan sistemli fəaliyyət nəticəsində son 7 ildə bu sektorda əlavə dəyər 3 dəfəyədək artmış və Azərbaycan müvafiq sahə göstəricilərinə görə bir çox inkişaf etmiş ölkələri belə geridə qoymuşdur [24].

Statistik tədqiqatlar göstərir ki, İKT-nin 10% inkişafı iqtisadiyyatın 1% inkişafına təkan verir. Azərbaycanda isə bu sahədəki inkişaf templəri daha uğurlu hesab olunur. Belə ki, ölkə üzrə buradakı inkişaf sürəti müqabil ümumdünya göstəricilərini 2-3 dəfə qabaqlayır. İKT-nin inkişafı istiqamətində

görülən işlər müvafiq qlobal reyting təşkilatlarının diqqətini də cəlb etmiş və ölkə çox qısa bir müddətdə “İKT-nin inkişaf indeksi”, “Texnoloji hazırlıq indeksi”, “Gələcək üçün dövlətə İKT-nin vaciblik indeksi”, “Şəbəkə hazırlığı indeksi”, “Qlobal rəqabətədavamlılıq indeksi” və “İnnovasiyaların tətbiqi üzrə reyting” üzrə qiymətləndirmələrdə yüksək mövqelər qazanmağa nail olmuşdur. Qazanılan nailiyyətləri daha da inkişaf etdirmək üçün Azərbaycanda 2013-cü il “İnformasiya-kommunikasiya texnologiyaları ili” elan olunmuşdu. Bu məqsədlə təsdiq olunmuş tədbirlər planına əsasən, çoxsaylı təşkilati işlərin həyata keçirilməsi ilə yanaşı, ölkənin İKT potensialının gücləndirilməsi, informasiya cəmiyyəti və insan potensialının inkişafı kimi məsələlərin həlli də nəzərdə tutulmuşdu [25].

İKT sektorunun fəaliyyət səmərəliliyinin daha da artırılması üçün ölkədə İnformasiya Texnologiyalarının İnkişafı Dövlət Fondu, “ADA” Universitetinin nəznində Mühəndislik və İnformasiya Texnologiyaları İnstitutu, Elektron Təhlükəsizlik Mərkəzi, Yüksək Texnologiyalar parkları və digər mühüm təsisatlar yaradılmışdır. İKT sektoru özünün böyük dəstəyini həm də “Azərbaycan Respublikasında kosmik sənayenin yaradılması və inkişafı üzrə Dövlət Proqramı”ndan almışdır. Qeyd olunmalıdır ki, BMT-nin müvafiq komitəsində Azərbaycan kosmik ölkələr sırasına qəbul olunmuş və ölkə kosmik fəzanın sülh məqsədlərilə istifadəsi üzrə öhdəliklər götürmüşdür. 2012-ci ildə Azərbaycanın birinci telekommunikasiya peyki - “Azerspace-1”, 2014-cü ildə isə Yer səthinin məsafədən müşahidə peyki - “Azersky” orbitə buraxılmışdır. Yaxın illərdə ikinci telekommunikasiya peyki - “Azerspace-2”-nin orbitə çıxarılması planlaşdırılır [31].

Hazırda informasiya texnologiyaları və yüksək texnologiyalar sektorunun inkişafı ilə bağlı ölkədə başlanan möhtəşəm işlər vüsətlənir və daha yüksək inkişaf templəri ilə davam etdirilir. Bu istiqamətdə yeni institusional tədbirlər həyata keçirilir, infrastrukturun geniş modernləşdirilməsi aparılır. Artıq ölkədə “Azərbaycan Respublikasında informasiya cəmiyyətinin inkişafına dair 2014-2020-ci illər üçün Milli Strategiyanın həyata keçirilməsinə başlanılmışdır.

Azərbaycanda İKT-nin inkişafının yüksək texnologiyaların tətbiqi ilə aparılması üçün yeni təsisat - Rabitə və İnformasiya Texnologiyaları Nazirliyinin bazasında Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyi - RYTN yaradılmışdır. Yeni statusda fəaliyyətini təkmilləşdirən nazirlik bu gün yüksək texnologiyalar sektorunun potensialının gücləndirilməsi, rəqabətədavamlı innovativ, resursqoruyucu məhsul və xidmətlər istehsalı üzrə kompleks tədbirlər həyata keçirir. Bundan başqa, Azərbaycan nüvə texnologiyalarından dinc məqsədlərlə istifadə üçün “Milli Nüvə Tədqiqatları Mərkəzi” Qapalı Səhmdar Cəmiyyəti yaratmaqla nüvə klubunun da üzvünə çevrilmişdir [26, 27].

İndiyədək informasiya cəmiyyətinin inkişaf etdirilməsinin bütün istiqamətlərində həyata keçirilən tədbirlər böyük səmərəli nəticələrə gətirib. Ölkədə İnternetdən istifadə edənlərin dairəsi xeyli genişləndi, həyata keçirilməkdə olan “hər evə optika” prinsipi əsasında evlərin optik kabləşdirilməsi - “Milli Genişzolaqlı İnternetin İnkişafı” layihəsi isə genişzolaqlı İnternet istifadəçilərinin say artımını təmin edir. Statistika görə, hazırda ölkədə 75%-dən çox İnternet istifadəçisi vardır ki, onların da 60%-i genişzolaqlı İnternet istifadəçisidir. Bundan başqa, respublika üzrə rəqəmsal yayıma keçid maksimallaşdırılaraq, artıq tam başa çatmaqdadır.

Ölkədə İKT məhsullarının istehsalının genişləndirilməsi və stimullaşdırılması üzrə əlverişli biznes şərtləri və investisiya mühiti yaradılıb. İnformasiya Texnologiyalarının İnkişafı Dövlət Fondunun konsaltinq və investisiya dəstəyi ilə yerli və xarici sərmayələrin cəlb edilməsi, yeni texnologiyaların iqtisadiyyata inteqrasiyası, elmi-tədqiqat işlərinin və eyni zamanda, innovasiyaların tətbiqinin genişləndirilməsi üzrə layihələr reallaşdırılır. Yüksək Texnologiyalar Parkı vasitəsi ilə İKT sektorunda kiçik və orta innovativ biznesin inkişafı, istehsal və ixrac imkanlarının artırılması, mütəxəssis hazırlığı kimi vacib layihələrin həyata keçirilməsi təşkil olunur. İnformasiya təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, qlobal kiberhücumların qarşısının alınması, milli elektron informasiya ehtiyatlarının mühafizəsi istiqamətində yeni təsisat olan Elektron Təhlükəsizlik Mərkəzi fəaliyyətini təkmilləşdirir.

Bütün bunlarla yanaşı, rabitə və yüksək texnologiyalar sektoru ilə bağlı Azərbaycan hökumətinin təşəbbüslərindən biri kimi BMT tərəfindən dəstəklənən ölkəni tranzit-informasiya

məkanına çevirəcək Trans Avrasiya Super İnformasiya Magistralı - TASİM layihəsi də icra olunur. Qeyd olunmalıdır ki, Frankfurtdan Honkonqa istiqamətlənən əsas tranzit xəttinin qurulmasını nəzərdə tutan bu xətt Avropanın və Asiyanın ən böyük informasiya mübadiləsi mərkəzlərini birləşdirərək Çin, Qazaxıstan, Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyədən keçərək Almaniyaya qədər uzanacaq və həmçinin ehtiyat Şimal tranzit xətti Rusiya, Ukrayna və Polşadan keçəcəkdir [32].

Azərbaycan Respublikasında informasiya cəmiyyəti quruculuğu sahəsində mühüm işlərdən biri də Elektron hökumət layihəsi ilə bağlıdır. Elektron hökumət dövlətin vəzifələrini icra etmək üçün yaradılmış çox unikal bir infastrukturudur. Onun geniş təsisatlandırılması strategiyasının səmərəliliklə reallaşdırılması isə iqtisadi nailiyyətləri davamlı etməyə, ölkənin rəqabətədavamlılığını artırmağa, mühüm sosial effektlərin yaranışına geniş imkanlar açır. Hazırda bu layihənin də tətbiqi yeni uğurlu fazaya daxil olur. Bu layihə çərçivəsində dövlət orqanlarının məlumat bazaları və informasiya sistemlərinin inteqrasiyası, vətəndaşların müraciətlərinin dövlət orqanlarına çatdırılması, həmçinin elektron xidmətlərin bir pəncərə prinsipi əsasında təşkili və istifadəsi ilə bağlı elektron hökumət şlüzü və elektron hökumət portalı yaradılmışdır. www.e-gov.az saytına daxil olmaqla burada təklif edilən istənilən xidmətdən yararlanmaq mümkündür. Elektron hökumətin inkişafını təmin etmək üçün elektron imza infrastrukturu formalaşdırılmış və mobil autentifikasiya sertifikatları mərkəzi yaradılmışdır. Dövlət informasiya ehtiyatlarının və fərdi məlumatların informasiya sistemlərinin dövlət reyestrləri, həmçinin elektron xidmətlər reyestri hazırlanmış və tətbiq edilməkdədir. Bütün bunların nəticəsidir ki, hazırda ölkədə elektron xidmət növlərinin sayı 500-ə yaxınlaşmaqdadır.

Elektron hökumət layihəsinin geniş şəkildə reallaşdırılması, xüsusən də dövlət orqanları əməkdaşlarının fəaliyyətinin əlaqələndirilməsini, nəzarət və qiymətləndirmənin aparılmasını, elektron xidmətlərin təşkili prosesinin sürətləndirilməsi və bu sahədə idarəetmənin təkmilləşdirilməsini təmin etmək üçün isə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyi yaradılmışdır. Bu agentlik vasitəsi ilə dövlət orqanları tərəfindən vətəndaşlara göstərilən xidmətlərin həyata keçirilməsini təmin edən milli brend Azərbaycan Xidmət və Qiymətləndirmə Şəbəkəsi - "ASAN xidmət mərkəzləri yaradılaraq əhalinin istifadəsinə verilmişdir. ASAN xidmət elektron hökumətlə qarşılıqlı əlaqə və fəaliyyətdə "bir qapı" prinsipli - yəni ayrı-ayrı dövlət qurumlarının müxtəlif xidmətlərindən bir mərkəzdə eyni məkanda və eyni vaxtda fiziki istifadə imkanlı təsisat olaraq çıxış edir. Agentliyin elektron hökumətlə qarşılıqlı əlaqəsini onun elektron xidmətlər reyestrinin operatoru funksiyasını yerinə yetirməsi daha da mükəmmələşdirir. Bütün bunlar isə məsrəflərin azalmasına, vaxt itkisinin aradan qaldırılmasına, şəffaflığa və şəxsi rahatlığa şərait yaradaraq, dövlət və vətəndaşların iqtisadi və hakimiyyət münasibətlərinin inkişafına təkan verir [28].

Ölkədə informasiya cəmiyyəti quruculuğu sahəsində irəliləyişlərin davamlı təmin edilməsi üçün telekommunikasiya, xüsusən də, genişzolaqlı İnternet inkişaf etdirilməli, sahəvi infrastruktur daha da təkmilləşdirilməli, İKT-nin iqtisadiyyatın digər sektorlarda rolu və əhəmiyyətinin artırılması istiqamətində adekvat layihələr həyata keçirilməli, ixracyönümlü istehsal stimullaşdırılmalı, vergi güzəştləri tətbiq olunmalı və gömrük rüsumları optimallaşdırılmalı, rentabelliliyi və reinvestisiya imkanı ilə fərqlənən fiberoptik infrastrukturun inkişafı da diqqətdən yayınmamalıdır. İKT sektorunda sahibkarlığa dəstək gücləndirilməli, innovativ layihələr həyata keçirən startap şirkətlərin maliyyələşdirilməsinə, onlara vençur investisiyalar yönəldilməsinə üstünlük verilməlidir.

Bütün bunlara görə də, respublikada yeni innovativ iqtisadiyyat quruculuğuna təkan verən "Azərbaycan 2020: Gələcəyə baxış" İnkişaf Konsepsiyası reallaşdırılır. Əsas hədəf olaraq 2020-ci ilə Azərbaycanda ÜDM-in həcmiminin 2 dəfə artırılması nəzərdə tutulan konsepsiyada prioritet sahələrdən biri kimi yüksək texnologilayara, o cümlədən İKT sektoruna mühüm dəyər verilir. Bu konsepsiyada 2020-ci ilə qədər ölkənin informasiya cəmiyyətinə keçidini təmin edilməli, biliyə əsaslanan innovasiya yönümlü iqtisadiyyat qurulmalı, dövlət və yerli özünüidarəetmə orqanlarında İKT-nin tətbiqi və elektron xidmətlər, həmçinin informasiya təhlükəsizliyi sahəsində fəaliyyətin genişləndirilməsi mühüm strateji xətt kimi əsas götürülmüşdür. Bütün bu fəaliyyətin nəticəsi olaraq 2020-ci ildə dövlətin İKT xərcləri kosmik sənayenin, yerüstü və simsiz

rabitə şəbəkəsinin inkişafı və elektron hökumət və kibercinayətkarlıqla mübarizə xərcləri hər bir sahə üzrə bərabər olmaqla, 3 milyard ABŞ dolları təşkil edəcəyi proqnozlaşdırılır. Perspektivdə nəzərdə tutulan regional iqtisadi zonaların yaradılması üzrə isə xərclər isə 500 milyon ABŞ dolları, rəqəmsal televiziyanın inkişafı üzrə isə 100 milyon ABŞ dollarını ötcəkədir. [29, 30].

Bütün bu baza tədbirləri sahəsində 2020-ci ilin hədəflərini maksimum reallaşdırmaq mümkün olacaqdır. Bunun nəticəsində 2020-ci ilədək ölkədə informasiya iqtisadiyyatı daha sürətlə inkişaf edəcəkdir. Bunun sayəsində milli İKT sektoru 5 dəfə artacaq və həmin il respublikamızda buradan 10 milyard ABŞ dollarına yaxın gəlir əldə olunacaqdır. Bu artım istehsal sahəsinin İKT strukturunda 9,54%-lik payının (2011-ci il) 25%-ə yüksəlməsi, ÜDM-dəki payının isə 10%-i keçməsi ilə müşayiət olunacaqdır. Bu ərafədə İKT sahəsinə yönələn investisiyalar orta hesabla 5-6 milyard ABŞ dolları təşkil edəcəkdir.

Nəticə

İnformasiya digər resurslarla müqayisədə qlobal və prioritet xarakter alır, insanın sosial fəaliyyətinin bütün sahələrini əhatə edir. Bəşər sivilizasiyasının informasiya birliyi formalaşır və o, informasiya inqilabından qaynaqlanır. İnformasiya cəmiyyətinin təşəkkülü və inkişafı çoxsaylı nəzəri konsepsiyalar formalaşdırmışdır. Həmin konsepsiyalar ən müxtəlif istiqamətləri hədəf götürsələr də, onların başlanğıc və inkişaf nöqtələri informasiya resursuna, onun məhsul və xidmətlərinin müxtəlifliyi və gərəkliliyinə əsaslanır. Bu baxımdan da, informasiya cəmiyyətinin formalaşması və inkişafı amilləri olaraq informasiya mədəniyyəti və infrastrukturunu, işgüzar və iqtisadi mühit, dövlət, biznes strukturları, vətəndaş cəmiyyəti, elm və təhsilin birliyində ehtiva olunan elektron liderlər çıxış edirlər.

İnformasiya cəmiyyətinin inkişafı həyatımızın bütün tərəflərinə toxunur. İqtisadi mühitdə iqtisadiyyatın qloballaşması baş verir, elektron iqtisadiyyat, istehsalın avtomatlaşdırılması və robotlaşdırılması inkişaf edir, süni intellekt yaradılır. Yeni cəmiyyətin texnoloji bazasını informasiya texnologiyaları təşkil edir və onun hərəkətverici qüvvəsi biliklərə - intellektual informasiya resurslarına əsaslanır. İnformasiya texnologiyaları istehsalın səmərəliliyinin yüksəldilməsinin, həm daxili, həm də dünya bazarlarında rəqabətədavamlılığın təmin edilməsinin əsas vasitəsinə çevrilir. İnformasiya cəmiyyətinin mühüm elementi olan informasiyanın emalı və yayılması vasitələrinin məcmusu, informasiya infrastrukturunu telekommunikasiya şəbəkələrində birləşərək praktiki olaraq bütün informasiya xidmətləri üçün təməl rolunu oynayır.

İnformasiya cəmiyyəti elə bir cəmiyyətdir ki, burada informasiya iqtisadi resurs olur, informasiya sektoru isə inkişaf sürətinə, məşğulların sayına, kapital qoyuluşlarının və ÜDM-də payına görə ön sıraya çıxır. Bəşər cəmiyyətinin indiki inkişaf mərhələsində sosial tərəqqinin başlıca amili kimi çıxış edən informasiya cəmiyyətin potensialına çevrilərək, onun mövcudluğunu və inkişaf xarakterini bütün parametrlərdə təyin edir. Bu cəmiyyətin informasiya potensialı İKT-nin geniş tətbiqi sahəsində xidmətlər sisteminin elektronlaşmasını təmin edir və yeni istehsal üsulu olan informasiya iqtisadiyyatının inkişafına təkan verir. İnformasiya cəmiyyəti elektron hökumət strukturunun genişləndirilməsi və göstərilən elektron xidmətlərin çeşidinin artması ilə daha geniş sosial-iqtisadi məzmun alır. Bu isə onu göstərir ki, cəmiyyətin inkişafının hərəkətverici gücü daha çox material deyil, informasiya məhsulunun emalı ilə bağlı olacaqdır. Həmçinin bu çevrədə material və məhsulun özü də daha çox informasiya biçimli olaraq onun innovasiyalılığının artırılmasına xidmət edəcəkdir. Beləliklə, informasiya cəmiyyətində insan getdikcə daha az insan kapitalı daşıyıcısı, daha çox isə insan informasiya resurslarının daşıyıcısı olur.

Azərbaycanda da informasiya cəmiyyəti quruculuğu prosesi davamlı inkişaf meyilləri ilə xarakterizə edilir. Burada elektron sistemə keçidə milli iqtisadi inkişafın mühüm strateji amili kimi yanaşılır. Bu inkişafın daha davamlı olması üçün bütün zəruri tədbirlər görülür, qloballaşma çağırışlarına uyğun olaraq, müvafiq institusional islahatlar aparılır, onun istehsal infrastrukturunu və normativ bazası təkmilləşdirilir və genişləndirilir. Ölkədə qeyri-neft sektorunun inkişafı ilə bağlı olan "Azərbaycan 2020: Gələcəyə baxış" İnkişaf Konsepsiyası həyata keçirilir. Burada isə

əsas olaraq informasiya iqtisadiyyatına əsaslanan informasiya cəmiyyəti quruculuğunun inkişafı önə çəkilir.

Ədəbiyyat

1. Форд М. Технологии, которые изменят мир, М., Манн, Иванов и Фербер, 2013, 272 с.
2. Диметрий. Информационная сфера: общество в телекоммуникационной среде. Н.Новгород: Престиж-Н; М.: Флинта, 2010, 156 с.
3. Масуда Е. Информационное общество как постиндустриальное общество, М., ЭКСМО-Пресс, 2003, 448 с.
4. Гэлбрейт Дж. Новое индустриальное общество, М., АСТ, 2004, 602 с.
5. Тоффлер Э. Третья волна, М., АСТ, 2004, 784 с.
6. Уэбстер Ф. Теории информационного общества, М., Аспект Пресс, 2004, 400 с.
7. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Образец социального прогнозирования, М., Академия, 2004, 578 с.
8. Brzezinski Z. Between Two Ages: America's Role in the Technetronic Era, New York, The Viking Press, 1970, 355 p.
9. Мануэль К. Информационная эпоха. Экономика, общество и культура, М., ГУ ВШЭ, 2010, 608 с.
10. Емельянова Н.З. Основы построения автоматизированных информационных систем, М., Форум: ИНФРА-М, 2005, 416 с.
11. Попов И.И. Информационные ресурсы и системы: реализация, моделирование, управление, М., ГПК "Альянс", 2006, 408 с.
12. Смирнова А.Е. Теория информационных систем, М., ПРИОР, 2009, 411 с.
13. Уткин В.Б., Балдин К.В. Информационные системы и технологии в экономике, М., ЮНИТИ ДАНА, 2005, 355 с.
14. Əliquliyev R.M., Mahmudov R.Ş. İnformasiya iqtisadiyyatının təhlükəsizliyinin təmin edilməsi məsələləri//İnformasiya cəmiyyəti problemləri, 2013, №1, s.3-13.
15. Алгулиев Р.М., Алиев А.Г. Экономические особенности информационных технологий, Баку, "Элм", 2002, 56 с.
16. Баронов В.В. Информационные технологии и управление предприятием, М., Компания АйТи, 2006, 328 с.
17. Шмидт Э., Коэн Дж. Новый цифровой мир, М., Манн, Иванов и Фербер, 2013, 312 с.
18. www.gartner.com
19. Голобуцкий А., Шевчук О. Электронное правительство, М., Знание, 2007, 433 с.
20. Əliquliyev R.M., Yusifov F.F. Elektron dövlətin formalaşmasının bəzi aktual elmi-nəzəri problemləri və həll perspektivləri//İnformasiya cəmiyyəti problemləri, 2014, №2, s. 3-13.
21. Электронные правительства: потенциал и практическое использование / под ред. Ивановой Г.Р.М., Знание, 2009, 329 с.
22. Корнейчук Б.В. Информационная экономика, Учебное пособие, СПб, Питер, 2006, 400 с.
23. Нижегородцев Р.М. Информационная экономика. В трех томах. М.: МГУ, 2002.
24. <http://www.president.az/articles/564>
25. Naciyev N.C. Azərbaycanca e-hökumət quruculuğunun mövcud durumu, inkişaf potensialı və istiqamətləri//İnformasiya cəmiyyəti problemləri, 2012, №1, s. 69-74.
26. <http://www.president.az/articles/11157>
27. <http://www.az.president.az/articles/11694>
28. <http://www.president.az/articles/5416>
29. <http://www.president.az/articles/5416>
30. <http://www.az.apa.az/news/264009>
31. <http://www.mincom.gov.az/layiheler/ilk-milli-telekommunikasiya-peyki/>
32. <http://www.mincom.gov.az/media/xeberler/details/9601>

УДК 330.47:330:004 (479.24)

Гаджизаде Махмуд Э.

Научно-исследовательский Институт Экономических Реформ Министерства Экономики и Промышленности Азербайджанской Республики, Баку, Азербайджан
mahmud@hajizada.com

Факторы формирования информационного общества и тенденции его развития в Азербайджане

В статье широко анализируются этапы создания информационного общества, концепции, факторы формирования и тенденции его развития в Азербайджане. Обосновывается, что снабжаемое информационной революцией информационное общество развивается на основе экономических отношений. Факторами этого развития выступают информационная культура и инфраструктура, деловая и экономическая среда, государство, бизнес-структуры, гражданское общество, электронные лидеры в синтезе науки и образования. Проведя определенные обобщения на основе анализов и оценок, связанных с информационным обществом, показывается, что в Азербайджане уделяется особое внимание формированию информационного общества, его развитие определяется как приоритетное направление. Для осуществления этой задачи в стране реализуются определенные стратегии и государственные программы, ведутся институциональные реформы, расширяются и усовершенствуются его производственная инфраструктура и нормативная база. Наряду с этим оценивается значимость реализуемой концепции развития "Азербайджан-2020: взгляд в будущее", связанной с развитием нефтяного сектора.

Ключевые слова: информационное общество, информационная экономика, информационные и коммуникационные технологии, электронное правительство, экономика Азербайджана.

Mahmud E.Hajizada

Institute for Scientific Research on Economic Reforms under the Ministry of Economy and Industry, Baku, Azerbaijan
mahmud@hajizada.com

Factors of formation of information society and trends of development in Azerbaijan

The article analyzed stages of creation of information society, the concept, factors of formation and a tendency of its development in Azerbaijan. It is substantiated that, supplied by information revolution information society develops on the basis of the economic relations. The factors of this development is the information infrastructure and culture, business and economic environment, the government, business organizations, civil society, electronic leaders in the synthesis of science and education. Certain generalizations based on analyzes and assessments related to the information society are made demonstrating that Azerbaijan paid special attention to development of the information society and its development is defined as a priority. Significance of the concept of "Azerbaijan 2020: Look into the Future" associated with the development of non-oil sector is estimated

Key words: information society, information economy, information and communication technologies, e-government, the economy of Azerbaijan.